

<https://doi.org/10.62837/2025.1.461>

ŞAKİR CƏFƏROV,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

MİR CƏLAL BƏDİİ YARADICILIĞIN USTAD NÜMAYƏNDƏSİ KİMİ

Xülasə

Tədqiqat işi ilə məşğul olduqca bizə aydın olur ki, Azərbaycançılıq, qəhrəmanlıq, Azərbaycan qadınının taleyi və digər aktual məsələlər Mir Cəlalın bədii yaradıcılığında ətraflı verilmişdir. Həyatımızın və məişətimizin müxtəlif sahələrini özünəməxsus məharətlə təsvir edən Mir Cəlalın əsərlərində vətənpərvərlik, beynəlmiləçilik motivləri başlıca rol oynamışdır. Mir Cəlal “Dirilən adam”, “Təzə şəhər”, “Yolumuz hayandır”, “Bir gəncin manifesti”, “Açıq kitab” və s. irihəcmli roman və povestlər, vətənpərvərlik ruhunda günümüzə səsleşən maraqlı hekayələr yazmışdır. Ədəbiyyatşünas alim Məmməd Arif qeyd edirdi ki, onun (Mir Cəlal Paşayev nəzərdə tutulur) satirik qələmində bəzən Cəlil Məmmədquluzadənin, bəzən də Əbdürrəhman bəy Haqverdiyevin cizgilərinə rast gəlirik. Lakin Mir Cəlalın yumor və satirası özünəməxsusdur. “Bostan oğrusu”, “Möhür”, “Qoltuq radiosu”, “Mərd və namərd” və s. bu səpkidə qələmə alınmış hekayələrdəndir. Mir Cəlal yaradıcılığında “Ötən günlər dəftərindən” adlandırdığı yumoristik hekayələri də həmişə oxucuların diqqət mərkəzində olmuş, müəllifinə rəğbət qazandırmışdır. Onun “Göz”, “Peşmançılıq”, “Kərpic məsələsi”, “Gözün aydın”, “Badamın ləzzəti”, “Anket Anketov”, “Əməli saleh”, “Vətən oğlu” kimi hekayələri bu gün də sevilə-sevilə oxunur. “Vətən oğlu” hekayəsində əsl vətənpərvərlik ideyası böyük ilhamla qələmə alınmışdır. Əsərlərində yaxın və uzaq ellərdə vuruşan hər bir azərbaycanlının obrazını canlı yaratmışdır. Vətənə, anaya əvəzolunmaz sevgi onun yaradıcılığında xüsusilə qabarıq şəkildə diqqət çəkəndir. “Vətən yaraları” hekayəsində ədib qeyd edir ki, bəşəriyyət hamısı analar qəlbi ilə yaşasaydı, dünya başdan-başa bir cənnət olardı (3. Mir Cəlal. “Vətən yaraları”. Bakı, “Azərnəşr”, 1943, 12 s.).

Açar sözlər: Ana məhəbbəti, Vətən sevgisi, romantik sənətkar, xalqına bağlılıq, milli sərvətimiz.

Həyatımızın və məişətimizin müxtəlif sahələrini özünəməxsus məharətlə təsvir edən Mir Cəlalın əsərlərində vətənpərvərlik, beynəlmiləçilik motivləri başlıca rol oynamışdır. Mir Cəlal “Dirilən adam”, “Təzə şəhər”, “Yolumuz hayandır”, “Bir gəncin manifesti”, “Açıq kitab” və s. irihəcmli roman və povestlər, vətənpərvərlik ruhunda günümüzə səsleşən maraqlı hekayələr yazmışdır.

Ədəbiyyatşünas alim Məmməd Arif qeyd edirdi ki, onun (Mir Cəlal Paşayev nəzərdə tutulur) satirik qələmində bəzən Cəlil Məmmədquluzadənin, bəzən də Əbdürrəhman bəy Haqverdiyevin cizgilərinə rast gəlirik. Lakin Mir Cəlalın yumor və

satirası özünəməxsusdur. “Bostan oğrusu”, “Möhür”, “Qoltuq radiosu”, “Mərd və namərd” və s. bu səpkidə qələmə alınmış hekayələrdəndir.

Mir Cəlal yaradıcılığında “Ötən günlər dəftərindən” adlandırdığı yumoristik hekayələri də həmişə oxucuların diqqət mərkəzində olmuş, müəllifinə rəğbət qazandırmışdır. Onun “Göz”, “Peşmançılıq”, “Kərpic məsələsi”, “Gözün aydın”, “Badamın ləzzəti”, “Anket Anketov”, “Əməli saleh”, “Vətən oğlu” kimi hekayələri bu gün də sevilə-sevilə oxunur. “Vətən oğlu” hekayəsində əsl vətənpərvərlik ideyası böyük ilhamla qələmə alınmışdır. Əsərlərində yaxın və uzaq ellərdə vuruşan hər bir azərbaycanlının obrazını canlı yaratmışdır. Vətənə, anaya əvəzolunmaz sevgi onun yaradıcılığında xüsusilə qabarıq şəkildə diqqət çəkəndir. “Vətən yaraları” hekayəsində ədib qeyd edir ki, bəşəriyyət hamısı analar qəlbi ilə yaşasaydı, dünya başdan-başa bir cənnət olardı (**3.Mir Cəlal. “Vətən yaraları”. Bakı, “Azərnəşr”, 1943, 12 s.).**

Mir Cəlalin yaradıcılığında Vətən sevgisi və xalqına bağlılıq kimi bəşəri duyğular dərin təsir qüvvəsinə malik həyat həqiqətləri ilə təsvir edilmişdir. Doğma Vətənimizə yadellilərin müdaxiləsi, görkəmli ədibi daima hiddətləndirmiş, bir an belə rahat buraxmamışdır. Onu düşündürən Azərbaycanın müstəqilliyi və bütövlüyü olmuşdur. Bu nisgillə yaşayan ədib qeyrət qalasına bənzəyən təkrarolunmaz-“Bir gəncin manifesti” əsərini araya-ərsəyə gətirmişdir.

Mir Cəlalin ən məşhur əsəri “Bir gəncin manifesti” romanıdır desək, yəqin ki, səhv etmərik. Sovet dövründə bu əsər təkə, tənqid və ədəbiyyatşünaslığın təqdir etdiyi roman yox, həm də sözün həqiqi mənasında oxucuların stolüstü kitabı olmuşdur. Romana bu sevginin həqiqi və əsas səbəbi nədir? Fikrimizcə, bu səbəbi görkəmli tənqidçi M.Arif çox dürüst müəyyənləşdirmişdir. 1957-ci ildə qələmə aldığı “Azərbaycan sovet romanı” məqaləsində tənqidçi yazırdı: “Bir gəncin manifesti” vətənpərvərlik ehtirası ilə yazılmışdır” M.Arifin fikrincə, bu vətənpərvərlik ehtirası romanda dolğun əks olunmuşdur. Bu “dolğun”luğun birinci və əsas şərtini tənqidçi romanın “eposa meyllilik”ində görmüşdür. Onun “Bir gəncin manifesti”ni Süleyman Rəhimovun “Şamo”su ilə müqayisə etməsi çox ciddi mətləblərdən xəbər verir. M.Arif müqayisəni yalnız ona görə aparmır ki, “Şamo” romanının mövzusu “Bir gəncin manifesti” romanının mövzusunun çox da fərqli deyildir (**5.Təyyar Salamoğlu. “ Mir Cəlal nəsrinə və müasirlik”. Bakı, “ Orxan” NPM, 2018, 136 s.).**

Ədib əsərində dünyanı bir yumru top gözündə görən ingilislərin azğın niyyətlərini böyük ustalıqla təsvir etmişdir. Əsərdə maddi zənginliyi hər şeydən uca tutan, özümüzə qənim kəsilən tacir obrazını müəllif məharətlə yaratmış, xalqımızı milli birliyə çağırırmışdır. Xalqının ağır güzəranını, haqsızlığı, rüşvətxorluğu, özbaşınalığı, ümumiyyətlə, bu məşəqqətli qəm bazarında bütün insanların həyat tərzini məharətlə oxucusuna çatdırılmışdır. Milli sərvətimiz olan “Yusif-Züleyxa” xalçasını bazara satmağa aparan Sona obrazı əsl vətənpərvərlik nümunəsidir. Oğlu Mərdanı həbsdən qurtarmaq naminə iyirmi ildən artıq evində saxladığı “Yusif-Züleyxa”sını satmağa

gətirən Sonanın ingilisi görəndə ürəyində bir ikrah hissi baş qaldırır. Tacir nə qədər çalışırsa, Sona böyük qürur hissi ilə:

-İtə ataram, yada satmaram! - deyir.

Bu qəti rədd cavabı Sona obrazında milli oyanış idi. Namuslu, qeyrətli ananın qətiyyəti yüzrlərlə vətəndaşın sevinci, Azərbaycan xalqının yadellilər üzərində qələbə təntənəsi idi. Müəllif bu əsəri ilə ədəbiyyatımızda milli birlik ideyası ilə səsləşən, təməli milli mentalitetimizdən yoğrulmuş möhtəşəm bir ana abidəsi ucaltmışdır.

Mir Cəlal yaradıcılığında Vətən sevgisi möhkəm təməli olan sütunlar üzərində dayanmışdır. Humanizm və vətənpərvərlik, azadlıq, bərabərlik və millətlərin qardaşlığı ideyaları Mir Cəlal yaradıcılığında mühüm yer tutur. Vətənə məhəbbət ideyası romantik əsərin ruhunu, canını təşkil edir. Doğma Vətəni sevməyi, ona əsl övlad məhəbbəti ilə xidmət etməyi romantik əsərin lirik qəhrəmanı özünün yüksək ideali, müqəddəs borcu hesab edir. Vətənin tarixi keçmiş, müstəmləkə şəraitindəki ağır, dözülməz vəziyyəti, onun işıqlı sabahına inam, vətən övladının ətəlat və cəhaləti lirik qəhrəmanın zəhnini məşğul edən problemlərdir.

Romantik sənətkar olan Mir Cəlalin ərsəyə gətirdiyi “Bir gəncin manifesti” romanında və müharibə mövzusu ilə bağlı olan hekayələrində özünəməxsus səciyyəvi, təbii və rəngarəng boyalarla vəsf edildiyindən, onun bədii təsvir və tərənnüm üsulları da bir-birindən seçilir. Vətən məhəbbəti ideyasının onun hekayələrindəki ifadə şəkillərinin timsalında bu əlvanlığı, rəngarəngliyi aydın görmək olur. İncəlik, gözəllik, zəriflik vurğunu olan Mir Cəlal ana yurdun zəngin təbiətini, gözəl adət-ənənələrini, əxlaq nümunələrini vəsf edəndə, oxucunun nəzərində doğma diyarı odlı məhəbbətlə sevən, xalqın mənəviyyatına səcdə edən, əxlaq davranışına və insanlardakı estetik gözəlliyə heyran olan, saf, səmimi, Vətən məhəbbətini tərənnüm edən əməlpərvər, sülhpərvər, vətənpərvər nasir kimi canlanır.

Romantik əsərin lirik qəhrəmanın nəzərində Vətən ən müqəddəs anlayışdır - anadır. Ana məhəbbəti ilə Vətən sevgisi bir-birindən ayrılmazdır. Mir Cəlal söz sənətkarı kimi bütün bu gözəllikləri qəhrəmanlarının vasitəsilə öz əsərlərində tərənnüm etmiş və oxucuda elə təəssürat yaranır ki, Azərbaycan təbiətinə görə dünyanın ən məftunedici guşələri sırasında. Romantik sənətkar doğma yurdun zəngin təbii sərvətlərini, insanı rıqqətə gətirən sıldırım qayalarını, keçilməz meşələrini, heyranedici düzənliklərini, gen tarlalarını, şəfaverici sərin bulaqlarını, bağlı-bəhərli məskənlərini coşqun ilhamla təsvir və tərənnüm etmişdir. Mir Cəlalin yaratdığı müxtəlif əsərlərdəki romantik qəhrəman Vətənin müqəddəsliyini uca tutan, ədalət və şəxsi azadlığı uğrunda mübariz, bərabərliyə və sosial tarazlığa üstünlük verən, Vətən yolunda, xalq yolunda canından keçməyə hazır olan fəal ziyalı, vətəndaşdır, öz məsləkində, yolunda möhkəm və mətanətlidir **(6. Ramiz Dəniz. “Qəblərdə yaşayan Mir Cəlal”. Bakı, “Yurd” NPB, 2008, 160 s.)**.

Mir Cəlal Paşayevin əsas hekayə və romanları həyatı problemlər qaldıran, mənəvi-əxlaqi və ictimai-sosial məsələlər əks etdirən oxunaqlı, məzmun-

lu, tərbiyəvi əsərlərdir. Xalqımızın inkişaf yolunun və mübarizə tarixinin bir çox mənalı və ibrətli səhnələri burada öz əksini tapmışdır. Şifahi xalq ədəbiyyatı və klassik bədii irsin bir çox qabaqcıl, realist ənənələrinin Mir Cəlal yaradıcılığında yeni məzmun və formada yaşaması, inkişaf etməsi təsadüfi deyil. Çünki Mir Cəlal irsdən faydalanarkən məsələyə heç vaxt formal yanaşmamış, zahiri təsirə qapılmamış, həqiqi sənətə məxsus yol tutmuş, orijinal yazıçı kimi hərəkət etmişdir. Orijinallıq küll halında özünü həmin əsərlərin ideya-bədii keyfiyyətlərində, hadisələrə sağlam müəllif baxışında, obyektiv qiymət və təsvirlərdə göstərmişdir. Ümumiyyətlə, folklordan, xüsusən, onun bu "aforistik təfəkkür" növündən Mir Cəlal da çox şey öyrənib faydalanmışdır. Bir çox atalar sözü və məsəllər ədəbin bəzi əsərlərinin bir növ ideya özəyini təşkil etmişdir. Məsələn, "Oğul" hekayəsində "Kölgədə bitən ağacın kölgəsi olmaz" kəlamı epigrafl kimi götürülmüş, hər kəsin öz zəhməti, qabiliyyəti sayəsində ucaltması, hörmət və şöhrət qazanması, xalq və cəmiyyət üçün faydalı olması fikri əks etdirmişdir. "Yalan ayaq tutar, yeriməz" aforizmi "Yalan yeriməz" hekayəsinin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. "İbrətli sözlər" silsiləsindən "Pul tapmışdım" hekayəsinin əsasında "Haram pul ev dağıdır", "Xatalı adam" da isə "Çağırılan yerə ar eləmə, çağırılmayan yeri dar eləmə" hikməti dayanmışdır.

Qeyd etməliyik ki, təkcə "Bir gəncin manifesti" əsərinə görə də Mir Cəlal klassik sənətkarlar sırasında dayanmaq haqqını qazanmışdır. Yazıcının ilk irihəcmli əsəri - "Dirilən adam" romanı 1935-ci ildə ayrıca kitab kimi nəşr olunmuşdur. Hələ yarım əsr bundan əvvəl akademik Məmməd Arif yazmışdı ki, "Mir Cəlal "Dirilən adam"la diqqətli bir realist yazıçı olduğunu göstərmişdir" (7.Şirindil Alışanlı. 20-ci əsr ədəbiyyatının Mir Cəlal fenomeni. Bakı, "Azərbaycan" q., 2018, səh. 7).

Mir Cəlal gözəl yaradıcılıq təcrübəsinə və ənənəsinə malik sənətkar idi. Yeni tarixi şəraitdə də ədib bu ənənəni davam və inkişaf etdirib milli koloritə, milli-ictimai keyfiyyətlərə, təmiz mənəvi-əxlaqi sifətlərə malik obrazlar, xarakterlər yaratmağa təşəbbüs göstərmişdir. bu təşəbbüs bu Şirindilminvalla da çox vaxt müvəffəqiyyətlə nəticələnmişdir. Bunun da sirri həmin adamların həyatına, psixologiyasına, ruhuna müəllifin dərinədən bələd olması, məsələyə səmimiyyət və həssaslıqla yanaşmasından irəli gəlmişdir. Odur ki, qoca Ostapenkolar, Mərcan nənələr, Tutu, Havva xalalar, Salman dayılar və başqaları canlı surətlər, xarakterlər təsiri bağışlayırdılar. Ümumiyyətlə, cəbhə - arxa vəhdəti, müharibənin insan psixologiyasında əmələ gətirdiyi dəyişiklik obrazları səmimiyyətlə yaradılan bu cür adamların da simasında öz bədii təəcəssümü tapmışdır. Mir Cəlal həyatın ayrı-ayrı sahələrinə müraciət etmiş, dəyərli mövzular tapmış, müxtəlif yaş, peşə, vəzifə sahibi olan adamların surətini yaratmağa, nəcib məqsədlərini, təşəbbüslərini, arzu və əməllərini göstərməyə çalışmışdır. Ədib yaradıcılığında adamlarımızın sevinci ilə bərabər, kədərini də səmimiyyətlə qələmə almışdır. Bu müqəddəs kədərin səciyyəsi

və səbəbləri üzərində dayanmışdır. Həmin kədərini şəxsi və ümumi məqsəd birliyindən yarandığını, real ictimai məzmun daşdığını, adamda bədbinlik yox, mübarizə ruhu, düşməyə nifrət və qəzəb duyğusu oyatdığını əks etdirmişdir. Yaradıcılıq qayəsinə uyğun olaraq ədib hekayələrində konkret lövhə də çəkmiş, ümumi təsvirə də keçmiş, kəskin-odlu publisistikaya, incə və həzin lirikaya da müraciət etmiş; həyatla ölümün təzadından doğan mənalı səhnələr də yaratmışdır. Mir Cəlalin ədəbi-bədii-publisistik yaradıcılıq nümunələri dəfələrlə nəşr olunmuşdur.

Beləliklə, Mir Cəlalin bu dövr yaradıcılığı qüvvətlə səslənmiş, müxtəlif surətlərin, konkret hadisə və vəziyyətlərin təsviri ilə getdikcə dərinləşmişdir. Hərərətli, etirafslı, mənalı təsvir dilinə, digər ideya-bədii məziyyətlərinə görə onun çox əsərlərini həyacansız oxumaq, orada göstərilən hadisə və insanlara laqeyd qalmaq qeyri-mümkün olmuşdur. Mir Cəlal S.Vurğun, M.S.Ordubadi, Mirzə Cəlil, Ə.Haqverdiyev, S.Rüstəm, Ə.Məmmədخانlı, Ə.Cəmil, İ.Əfəndiyev və başqaları haqqında yazdığı məqalələrdə yeni söz demiş, sənətkarlıq sirləri kəşf etmiş, mülahizələr söyləmişdir. F.M.Dostoyevskinin məşhur bir kəlamı var: "Biz hamımız Qoqolun "Şinel"indən çıxmışıq". Mir Cəlal da müasir nasirlərimizi nəzərdə tutaraq, "Biz hamımız Mirzə Cəlilin "Poçt qutusu"ndan çıxmışıq" deyirdi. Bu, bir aforizm kimi səslənir və ədib onu tez-tez təkrar etməyi xoşlayırdı. O, Mirzə Cəlili özünə ustad sayır, yaradıcılığını hamıdan yaxşı duyur, sevir, tədqiq edir və yüksək qiymətləndirirdi.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Mir Cəlal. Seçilmiş əsərləri. Hekayələr və roman. Bakı, Çapaşoğlu, 2005, 479 s.
2. Mir Cəlal. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Şərq-Qərb, 2005, 384 s. (Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı).
3. Mir Cəlal. "Vətən yaraları". Bakı, Azərnəşr, 1943, 12 s.
4. Həmələy Ənvəroğlu (Qasımov). "Sənət və sənətkarlıq məsələləri yeni düşüncə müstəvisində". Bakı, "Elm və təhsil," 2011, 366 s.
5. Təyyar Salamov (Cavadov). "Mir Cəlal nəsr və müasirlik", Bakı. "Orxan" NPM, 2018, 136s.
6. Rəmiş Dəniz. "Qəblərdə yaşayan Mir Cəlal." Bakı, "Yurd" NPB, 2008, 160 s.
7. Şirindil Alışanlı. 20-ci əsr ədəbiyyatının Mir Cəlal fenomeni. Bakı, "Azərbaycan" q. 2018, səh. 7.

Reziome

Джафаров Ш. Д.

Мир Джалал как мастер художественного творчества

Мотивы патриотизма, интернационализма сыграли важную роль в произведениях Мир Джалала, который описывал различные аспекты нашей

жизни уникальным образом. Идея подлинного патриотизма вдохновила историю «Сын Родины». В своих произведениях он создал живое изображение каждого азербайджанца, который сражался в близких и далеких странах. Непревзойденная любовь к родине и к матери, особенно поражает ее творчество. Например, в рассказе «Родимые раны» писатель отмечает, что если человечество будет жить материнскими сердцами, мир станет раем.

В творчестве Мир Джалала человеческие эмоции, такие как любовь к Родине и приверженность к народу, описываются реальными истинами, которые имеют глубокое влияние.

Вмешательство иностранцев на родину всегда вызывало возмущение у выдающегося писателя и не оставило его спокойным на мгновение. Его забота была независимость и целостность страны. В глазах лирического героя романтического произведения, Родина самое священное понятие, Родина - мать. Любовь к Родине неотделима с материнской любовью.

Ключевые слова: Материнская любовь, любовь к родине, романтический мастер, приверженность к народу, национальное богатство.

Summary **Jafarov Shakir**
Mir Jalal as a master representative of artistic creativity

The motives of patriotism, internationalism played an important role in the Mir Jalal's works, who described various aspects of our life in a unique way. The idea of genuine patriotism inspired the story "Son of the Motherland". In his works he created a live image of every Azerbaijani who fought in close and distant countries. Unsurpassed love for the motherland and for the mother, especially striking her creativity.

For example, in the story "The homeland wounds", the writer points out that if the world lives with maternal hearts, the world will become a paradise. In the Mir Jalal's creativity, human emotions, such as love of the Motherland and adherence to the people, are described by real truths that have a profound influence.

The intervention of foreigners to our country always aroused indignation among the outstanding writer and did not leave him calm for a moment. His concern was the independence and integrity of the country. In the mind of the lyrical hero of the romantic work, the Motherland is the most sacred concept, the Motherland is the mother. Love for the Motherland is inseparable from maternal love.

Keywords : Maternal love, love of the motherland, romantic master, commitment to the people, national wealth.

**Rəyçi: Qərənfil Dünyamin qızı (Quliyeva),
filologiya elmlər doktoru, dosent**